

УДК 343.352:341.645(4-672ЄСПЛ)  
DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.22>

**О. А. Пушкар**

кандидат юридичних наук,  
докторант кафедри кримінального права і процесу  
Державного податкового університету  
<https://orcid.org/0009-0007-4194-1754>

## **ДОПУСТИМІ МЕЖІ ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ У ПРАВО НА ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ОЦІНКА ЄСПЛ ПОРУШЕНЬ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ**

Статтю присвячено визначенню допустимих меж втручання держави під час вжиття заходів щодо протидії корупції у право особи на приватне життя, гарантованого статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. Доведено, що у процесі реалізації антикорупційних заходів держава нерідко вдається до форм втручання у приватне життя службових осіб, які можуть поставити під загрозу основоположні права людини. Встановлено, що одним із таких є право на повагу до приватного і сімейного життя, передбачене статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Автором проведено аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо оцінки правомірності та пропорційності втручання держави у приватне життя осіб, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні корупційних злочинів, зокрема одержанні неправомірної вигоди.

Особливу увагу у статті приділяється аналізу справ, у яких Європейський суд з прав людини визнавав порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з надмірним або непропорційним використанням засобів оперативно-розшукової діяльності, включно з прихованим аудіо- чи відеоспостереженням, прослуховуванням телефонів, моніторингом електронної пошти або втручанням у особисті контакти без достатнього процесуального обґрунтування. На підставі аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини, визначено стандарти, яких повинна дотримуватися держава для забезпечення законності і необхідності втручання в демократичному суспільстві.

У статті також порушено питання конфлікту між суспільним інтересом у викоріненні корупції та правами окремих осіб, з урахуванням принципу пропорційності. У результаті аналізу сформульовано висновки щодо практичних орієнтирів для національних органів влади та судів у справах, пов'язаних із виявленням та розслідуванням корупційних злочинів, з метою дотримання європейських стандартів прав людини.

**Ключові слова:** рішення ЄСПЛ, право на приватне життя, протидія корупції, порушення статті 8 Конвенції.

**Постановка проблеми.** У ХХІ столітті корупція залишається однією з найсерйозніших загроз правопорядку, ефективному державному управлінню та довірі громадян до інституцій влади. Багато держав, зокрема й Україна, у відповідь на цей виклик посилюють кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення, розширюють повноваження правоохоронних органів і застосовують широке коло оперативно-розшукових та процесуальних заходів. Така активізація протидії корупції нерідко супроводжу-

ється втручанням у приватне життя осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів, зокрема посадовців, що займають важливі державні посади.

Вказане зумовлює необхідність визначення критеріїв пропорційності між ефективністю антикорупційної політики та повагою до основоположних прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), зокрема статтею 8, адже на практиці межі дозволеного втручання з боку держави часто стають пред-

метом судового розгляду Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Таким чином, вивчення відповідної судової практики ЄСПЛ є особливо актуальним для правозастосовної системи України, яка перебуває на етапі трансформації та євроінтеграції, з метою розробки конкретних шляхів щодо забезпечення дотримання стандартів Конвенції в аспекті антикорупційних розслідувань.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Окремі аспекти проблеми забезпечення захисту прав людини у процесі проведення заходів щодо запобігання корупції досліджували такі вчені, як М. С. Брюховецька, О. М. Ілюшук, Д. В. Кіблик, І. Ф. Корж, О. Ю. Шевчук та ін. Разом з тим, недостатньо розробленими у науці права залишаються критерії оцінки пропорційності втручання у приватне життя під час розслідувань корупційних правопорушень. Окрім того, відсутня єдність позицій щодо меж застосування оперативно-розшукових заходів, зокрема у випадках, де межа між законним збором доказів і надмірним втручанням є розмитою. Існує також недостатнє практичне використання рішень ЄСПЛ українськими судами при обґрунтуванні допустимості втручання в приватне життя.

**Формулювання цілей статті.** Метою дослідження є визначення правових меж допустимого втручання держави у приватне життя осіб у процесі виявлення та розслідування корупційних злочинів, зокрема крізь призму практики ЄСПЛ щодо тлумачення і застосування статті 8 Конвенції.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Стаття 8 Конвенції гарантує кожному право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції [1]. Однак на практиці, межі дозволеного втручання з боку України у процесі реалізації заходів, визначених Законом України «Про запобігання корупції» [2], часто стають предметом судового розгляду в ЄСПЛ, який неодноразово звертав увагу на те, що протидія корупції не може виправдовувати порушення прав людини, якщо втручання не є необхідним і пропорційним у демократичному суспільстві.

У науковій літературі неодноразово порушувалося питання щодо гарантій

дотримання прав людини у процесу вжиття антикорупційних заходів, включаючи проведення досудового розслідування або застосування превентивних механізмів.

Зокрема, М. С. Брюховецька, яка досліджувала інститут декларування, дійшла висновку, що вказаний інститут потребує чіткого правового регулювання з метою уникнення порушення прав людини на її приватне життя та дотримання балансу між інтересами держави та суспільства в цілому [3, с. 28].

Своєю чергою О. Ю. Шевчук акцентував увагу на важливості дотримання принципів запобігання та протидії корупції, які, хоча й не закріплені безпосередньо у Законі України «Про запобігання корупції», проте слідують з положень Конституції України та Конвенції, а також положень інших актів законодавства (Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та ін.). На підставі аналізу положень цих актів науковець справедливо зауважує, що принцип поваги та дотримання прав і свобод людини і громадянина лежить в основі діяльності всієї системи державних органів, покликаних забезпечити дотримання прав і свобод громадян незалежної держави України в рамках змін, що відбуваються в суспільстві [4, с. 443].

Натомість інші науковці, зокрема Д. В. Кіблик, звертають увагу на те, що заходи протидії корупції повинні залишатися високоефективними навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану, що, на думку вченої, означає помилковість послаблення будь-яких заходів у цій сфері під час воєнного стану [5, с. 64].

Аналогічної думки дотримуються Х. Я. Шпат та О. М. Ілюшук, вказуючи про необхідність зміни змісту і характеру суспільних відносин, задіявши всі можливі економічні, політичні, соціальні та інші важелі з метою створення умов «невигідності» вчинення корупційних правопорушень [6, с. 92].

Досліджуючи це питання, деякі науковці зазначають, що однією із найважливіших умов для реалізації антикорупційних заходів є впровадження в життя українського суспільства загальновизнаних принципів та правових норм європей-

ського і міжнародного права, насамперед що регулюють основоположні права і свободи людини. І хоча Україна зробила багато на шляху євроінтеграції, привівши Конституцію та законодавство в цілому до згаданих принципів, необхідне подальше удосконалення правозастосовної практики у цій сфері [7, с. 38].

Разом з тим, важливо зважати на необхідність дотримання пропорційності та збалансованості у питаннях протидії корупції в аспекті забезпечення захисту прав людини, про що неодноразово звертав увагу ЄСПЛ у своїй прецедентній практиці, виявляючи системні проблеми у сфері втручання держави в приватне життя в Україні, особливо у контексті кримінального переслідування, включно з боротьбою з корупцією. Ці проблеми стосуються недостатнього судового контролю, непрозорих процедур, надмірного чи непропорційного втручання, а також відсутності ефективних засобів правового захисту.

Наприклад, у рішенні у справі «Волохи проти України» (заява № 23543/02) ЄСПЛ встановив, що прослуховування телефонних розмов без достатнього судового контролю є порушенням статті 8 Конвенції. У цій справі заявник не мав змоги ефективно оскаржити дії правоохоронців [8], на що й вказав ЄСПЛ. Зокрема, рішення у цій справі демонструє, що у деяких випадках ЄСПЛ визнавав, що в Україні немає належного незалежного механізму перевірки законності і доцільності прослуховування або спостереження за особою, тобто має місце низький рівень процесуального захисту особи під час проведення негласних слідчих дій.

Іншим прикладом є рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України» (заява № 24535/17 та 3 інші заяви) [9], в якій Суд розглянув об'єднані позови чотирьох заявників (три підозрювані у корупції та їхній адвокат) щодо секретного прослуховування телефонів і відео-аудіо спостереження в період з 2018 по 2019 роки. У підсумку ЄСПЛ виявив такі основні порушення ст. 8 Конвенції:

незаконне втручання – через відсутність чітких і передбачуваних правил; ЄСПЛ встановив, що санкції на проведення

оперативно-розшукової діяльності не відповідали стандартам «в рамках закону», оскільки українське регулювання на практиці не забезпечувало достатніх правових гарантій і не було прозорим;

недостатній захист адвокатської таємниці, оскільки адвокат одного із заявників також постраждав від інтерцепції. Суд наголосив на «посиленому захисті» комунікацій адвокат-клієнт та відмітив відсутність адекватних процедур для виділення та знищення таких даних;

відсутність ефективного доступу до інформації та документів – заявники не отримали доступ до рішень суду, що санкціонували оперативно-розшукові заходи, і матеріалів щодо їхнього знищення. Українська влада не надала ці документи, посилячись на класифікацію або видалення.

Усі ці обставини, за висновком ЄСПЛ, призвели до порушення статті 8 Конвенції, оскільки втручання було без належної законодавчої та судової основи, а також непропорційним та недостатньо контрольованим.

В аспекті цих рішень ЄСПЛ вказує, що в Україні особи часто не мають реальної можливості захистити своє право на приватність, оскільки скарги на втручання є неефективними або формальними. Системним недоліком національного законодавства у цьому випадку є відсутність практичної можливості оскаржити дії силовиків навіть після завершення розслідування.

Аналіз деяких інших рішень ЄСПЛ, які, хоча й не були спрямовані на виявлення системних проблем у законодавстві України, проте містять актуальні для держави застереження у цій сфері (наприклад, рішення ЄСПЛ у справах «Uzun v. Germany» (заява № 35623/05) [10], «Roman Zakharov v. Russia» (заява № 47143/06) [11] та ін.) показує, що до інших недоліків під час здійснення антикорупційних заходів ЄСПЛ відносить проблему формального дотримання прав, зокрема формальна згода судів з доводами правоохоронних органів без проведення реальної перевірки та без критичної оцінки втручання у приватне життя, що свідчить про відсутність реального балансу між інтересами слідства і правами особи.

ЄСПЛ систематично вказує на такі структурні недоліки: слабкий або формальний судовий контроль за прослуховуванням проведенням інших видів негласних слідчих дій; нечіткість правового регулювання у сфері втручання в приватне життя; брак реального доступу до ефективного захисту; надмірне або необґрунтоване втручання без аналізу пропорційності та необхідності у демократичному суспільстві; формалізований підхід національних судів до перевірки доказів, зібраних з порушенням прав людини тощо.

Отже, на підставі аналізу практики ЄСПЛ можна узагальнити критерії допустимих меж втручання держави у право на повагу до приватного життя (ст. 8 Конвенції) під час протидії корупції:

1) законність втручання, тобто втручання має ґрунтуватися на законі, який: є достатньо чітким, зрозумілим і передбачуваним; встановлює межі повноважень органів влади; забезпечує гарантії проти свавільного втручання; закон повинен передбачати процедуру санкціонування втручання незалежним органом, як правило, судом;

2) легітимна мета, тобто втручання допускається лише з метою, прямо визначеною у §2 статті 8, зокрема: запобігання злочинам (у тому числі корупційним), захист національної безпеки, публічного порядку або економічного добробуту держави. Проте заявлена мета не звільняє державу від дотримання принципу пропорційності;

3) необхідність у демократичному суспільстві, тобто втручання має бути об'єктивно необхідним, а не просто доцільним; повинна існувати нагальна суспільна потреба, що виправдовує обмеження приватного життя;

4) пропорційність втручання – це означає, що засоби втручання повинні бути співмірними із легітимною метою: зібрана інформація не повинна перевищувати необхідне; втручання має бути мінімально можливим за обсягом і тривалістю; має враховуватися чутливість сфери (наприклад, адвокатська таємниця). Наприклад, у рішенні у справі «Денесюк та інші проти України» Суд визнав, що держава не обґрунтувала пропорційність втручання

у право на приватне життя, гарантоване ст. 8 Конвенції;

5) наявність належного судового чи іншого незалежного контролю, що передбачає, що втручання допускається лише: на підставі дозволу незалежного органу, зазвичай – суду; якщо існують механізми контролю за зберіганням, використанням і знищенням зібраної інформації; у разі втручання у зв'язок адвоката й клієнта – мають діяти підвищені гарантії недоторканності. Це критично у контексті корупційних справ, які часто містять конфіденційні матеріали;

6) доступ до правового захисту – особа, стосовно якої здійснюється втручання, має мати реальну можливість дізнатися про це (після завершення розслідування) та оскаржити дії органів влади; повинні також існувати ефективні механізми судового захисту.

Тобто, можна побачити, що втручання держави у право, гарантоване ст. 8 Конвенції, у межах протидії корупцією допускається лише за дотримання всіх шести критеріїв одночасно. Нехтування навіть одним із них створює ризик порушення прав людини і недійсності отриманих доказів.

**Висновки.** На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що ЄСПЛ послідовно наголошує на тому, що втручання держави у приватне життя особи, гарантоване ст. 8 Конвенції, навіть з метою протидії корупції, повинно бути законним, необхідним і пропорційним. Сам факт тяжкості правопорушення не дає державі безмежних повноважень у сфері кримінального переслідування.

Стаття 8 Конвенції гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції, а будь-яке обмеження цього права повинно бути чітко передбачене законом, переслідувати легітимну мету (зокрема, запобігання злочинам), та бути пропорційним поставленій цілі. Аналіз рішень ЄСПЛ, засвідчив, що Суд звертає особливу увагу на: наявність судового чи іншого незалежного контролю за втручанням у приватне життя; обсяг і тривалість втручання; наявність адекватних процесуальних гарантій для захисту прав особи.

ЄСПЛ визнає порушення ст. 8 Конвенції державою у випадках, коли опера-

тивно-розшукові заходи, такі як приховане спостереження чи прослуховування, здійснювалися без належного судового контролю, а також коли зібрані таким чином докази використовувалися для притягнення до кримінальної відповідальності в обхід гарантій справедливого суду.

В Україні існує потреба у глибшій інтеграції стандартів ЄСПЛ у правозастосовну практику, зокрема щодо меж допустимого втручання у приватне життя в антикорупційних розслідуваннях. Недотримання цих стандартів може призводити не лише до порушення прав людини, а й до визнання зібраних доказів недопустимими, що шкодить ефективності правосуддя. Для забезпечення відповідності антикорупційної політики принципам верховенства права, держава повинна: забезпечити чітке нормативне регулювання повноважень слідчих органів; посилити незалежний контроль за втручанням у приватну сферу, зокрема через систему судових дозволів; запровадити механізми навчання та орієнтації слідчих і суддів на практику ЄСПЛ як зразок для ухвалення рішень.

#### Список використаної літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): міжнародний документ від 04.11.1950. URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004).
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
3. Брюховецька М. С. Актуальні питання співвідношення методів запобігання та протидії корупції з правами людини. Інноваційні підходи до правового регулювання суспільних відносин: науково-практичний дискурс: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 09 квітня 2020 року). Заклад вищої освіти Київський кооперативний інститут бізнесу і права. Київ, 2020. 262 с. С 28-31.
4. Шевчук О. Ю. Основні принципи запобігання та протидії корупції. Електронне видання Національної академія внутрішніх справ. 2016. URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/46cf41e2-f7ea-4920-a4bfe28ebc8e7533/content>
5. Кіблик Д. В. Загально-правове бачення актуальних проблем боротьби з корупцією в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права. 15 лютого 2024 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 156 с.
6. Шпат Х. Я., Ілюшик О. М. Правове регулювання протидії корупції у сфері державної служби України. Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, припинення та превенції корупційних проявів: матеріали постійно діючого науково-практичного семінару (м. Львів, 28 травня 2021 року) / упорядник Ю. А. Хатнюк. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 96 с.
7. Корж І. Ф. Права людини та корупція, як прояв їх порушення. Інформація і право. 2023. № 4(47). С. 27–39.
8. Волохи проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 2 листопада 2006 року, заява № 23543/02. URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_138#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138#Text)
9. Денисюк та інші проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 11 квітня 2024 року, заява № 24535/17 та Зіншізаяви. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01889>.
10. The case of Uzun v. Germany: Decision of the European Court of Human Rights, 02.12.2010, № 35623/05. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100293%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100293%22]}).
11. The case of Roman Zakharov v. Russia: Decision of the European Court of Human Rights, 04.12.2015, № 47143/06. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-159324%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-159324%22]}).

---

**Pushkar O. Permissible limits of state interference with the right to private life in the process of combating corruption: the etcher's assessment of violations of article 8 of the Convention**

*The article is devoted to determining the permissible limits of state interference when taking measures to combat corruption in the right to privacy of an individual, guaranteed by Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, in the case law of the European Court of Human Rights. It is proven that in the process of implementing anti-corruption measures, the state often resorts to forms of interference in the private life of officials that may jeopardize fundamental human rights. It is established that one of these is the right to respect for private and family life, provided for in Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The author analyzes the practice of the European Court of Human Rights on assessing the legality and proportionality of state interference in the private life of persons suspected or accused of committing corruption crimes, in particular, receiving an unlawful benefit.*

*The article pays special attention to the analysis of cases in which the European Court of Human Rights recognized a violation of Article 8 of the Convention in connection with the excessive or disproportionate use of means of operational-search activities, including covert audio or video surveillance, telephone tapping, e-mail monitoring or interference with personal contacts without sufficient procedural justification. Based on the analysis of the case-law of the European Court of Human Rights, the standards that the state must adhere to in order to ensure the lawfulness and necessity of interference in a democratic society are determined. The article also raises the issue of the conflict between the public interest in eradicating corruption and the rights of individuals, taking into account the principle of proportionality. As a result of the analysis, conclusions are formulated on practical guidelines for national authorities and courts in cases related to the detection and investigation of corruption crimes, in order to comply with European human rights standards.*

**Key words:** ECHR decision, right to private life, combating corruption, violation of Article 8 of the Convention.